

Alberto Balletto jobbet som kokk på Regnbuen, og kom til Norge på 1950-tallet.
Foto: Arbeiderbladet

Stereotypier, diskriminering og slåssing

Italiensk innvandring til Norge

Stereotypes, discrimination and fightings

Italian immigration to Norway

Monica Miscali

Ph.d, Universitetslektor

Institutt for historiske studier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

E-post: monica.miscali@ntnu.no

SAMMENDRAG

Italienerne var blant de første innvandrerne til Norge på 1950-tallet. Årsakene til at italienerne flyttet til denne avsidesliggende delen av Europa skilte seg ut fra de som drev den italienske migrasjonen rettet mot andre europeiske land i samme periode. Migrasjonsstrømmene ble kanalisert langs ruter som ofte ble forbundet med en lang felles historie: den sirkulære mobiliteten til oldtidens regimer (ancien régime). Til tross for at antallet italienske innvandrere skulle vise seg aldri å bli særlig stort, utgjorde de likevel den største gruppen av sydeuropeiske innbyggere i Norge. Nordmennene for sin del var ikke vant til disse nye utlendingene, og det tok ikke lang tid før mistilliten mellom de to gruppene kom til uttrykk. På 1960-tallet var flere anti-italienske fordommer utbredt. I denne perioden var det – for å bruke ordene til flere norske aviser – snakk om ekte «rasediskriminering» rettet mot italienske innvandrere.

Nøkkelord

Italiensk immigrasjon, diskriminering, stereotypier

ABSTRACT

Italians were among the first immigrants to Norway in the 1950's. The causes that prompted Italians to move to this remote part of Europe stood out and differed from migration of Italians directed towards other European countries in the same period. Migration flows were channeled along routes that were often united by a long common history: the circular mobility of ancien régime. Despite the fact that the number of Italian immigrants never was to become very large, they nevertheless constituted the largest group among the southern European residents in Norway. The Norwegians on their part were not used to these new foreigners and the distrust between the two groups was not slow to make itself felt, and in the 1960's some anti-Italian prejudices were widespread. In this period there was in fact, to use the words of the Norwegian newspapers, a real «rasediskriminering», that is «racial discrimination» against Italian immigrants.

Keywords

Italian Immigration, discrimination, stereotypes

Ved utgangen av andre verdenskrig var Italia et utmattet og fattig land. Igjen begynte mange å forlate det, igjen var problemet at befolkningen økte mer enn ressursene tiltok, og nok en gang var det for mange ingen annen utvei enn å emigrere – akkurat slik det hadde vært før krigens utbrudd. Trangen til å emigrere, til å la overskuddet av manuell arbeidskraft gå til utlandet, var så åpenbar at Riksforsamlingen lot den nye konstitusjonen av 1948 inneholde en appell om «frihet til å utvandre». Det dreide seg ikke bare om å ta avstand fra fascismens «sjølberging» og lukkethet, men også om støtte til noe som ble ansett å være nødvendig for den italienske økonomien.¹ Artikkelen slo fast at «republikken anerkjenner friheten til å emigrere, med unntak av de forpliktelser som loven stadfester». For den italienske stat var altså emigrasjon et velegnet valg i økonomisk og politisk forstand; hvis man tillot en betydelig andel av befolkningen å dra sin vei, ville arbeidsløsheten reduseres og balansen mellom innbyggere og ressurser gjenopprettes. Dessuten ville betalingsunderskuddet minkes på grunn av emigrantenes pengeoverføringer til familien og venner hjemme i Italia.² Krigen hadde endret mye. Land som før krigens utbrudd hadde vært åpne for fremmede, bestemte seg for å stenge grensene. Amerika og Sør-Amerika, og fremfor alt Argentina og Brasil, som alle hadde vært reisemål for italienere på 1800-tallet, var ikke lenger villige til å motta innvandrere, eller de hadde ikke lenger mulighet for det. Emigrasjon var noe som myndighetene, ikke minst de italienske, syslet med gjennom en aktiv utvandringspolitikk og målrettede bilaterale avtaler mellom stater.

Tiden rett etter krigen var preget av gjenoppbygging og sterk, generell økonomisk vekst. Dette gjorde at arbeidsstyrken i enkelte land viste seg å være utilstrekkelig for å kunne holde tritt med den endrede økonomien, og dermed ble det mer nødvendig enn noen gang å

1. Bonifazi 2013: 177.

2. Romero 2009; Di Nolfo 2015.

skaffe til veie mer arbeidskraft. Myndighetene i land som hadde behov for arbeidskraft la til rette for å fremme utveksling av arbeidere fra et land til et annet. Etter krigen inngikk migrasjonskontoret ved det italienske utenriksdepartementet avtaler med en rekke land.³ Planen var at utvandrerne ikke lenger skulle være nødt til å reise på lykke og fromme – slik emigrasjon gjerne foregikk på 1800-tallet – men at alt skulle være nøye regulert, i det minste på papiret. De bilaterale avtalene hadde et dobbelt formål: oppmuntre til og lette emigrasjon og sørge for de italienske arbeiderne i utlandet. Italia gikk i bresjen for en rekke bilaterale avtaler, og et stort antall italienere la i vei til nye land der arbeidskraft var mangelvare: Sveits, Belgia, Frankrike og Forbundsrepublikken Tyskland.⁴ Bare i Tyskland var det i 1960 allerede 200 000 italienere. Ti år senere hadde tallet økt til 574 000. I Frankrike var det i 1969 572 000 italienere. For ikke å snakke om Sveits og Belgia hvor den italienske befolkningen utgjorde henholdsvis 54 og 38 prosent av alle utlendinger. For å fremme denne utvekslingen av mennesker og ressurser på 1960-tallet lettet man på de tallrike restriksjonene som angikk innvandringspolitikk som var blitt iverksatt i løpet av de to verdenskrigene. I 1957 introduserte Romatraktaten prinsippet om fri flyt av arbeidskraft innenfor EEC, noe som ytterligere medvirket til og la til rette for forflytning av arbeidere fra ett land til et annet.

Etterkrigstiden førte dermed med seg større åpenhet, og man viet mer oppmerksomhet til de humanitære sidene ved emigrasjon med mer fleksible regler. Dette gjaldt mer eller mindre alle de europeiske landene.⁵ Omsorg for italienske arbeidere var noe som regjeringen prioriterte, og det var et uttalt mål ved de bilaterale avtalene. Migrasjon av et så stort antall italienere kunne likevel i mange tilfeller foregå under svært harde betingelser.⁶ Den eksisterende litteraturen om disse forholdene vitner om mildt sagt ekstraordinære tilstander: Arbeidere ble fraktet under umenneskelige kår, måtte bo i brakker og arbeide under elendige forhold.⁷

Til tross for et økende antall studier og undersøkelser av de italienske utvandringene etter krigen, er det mange forhold og problemer som fortsatt er lite belyst.⁸ Det som mangler, er særlig studier som beskriver forholdene og situasjonen for italienere i ulike mottakerland, vanskelighetene som ventet dem ved ankomst, deres relasjoner til den innfødte befolkningen, hvordan mottakelsen var og integrasjonsprosessene som fulgte av den. For Skandinavias vedkommende er det fortsatt lite forskning på dette feltet, med unntak av en og annen publikasjon fra noen tiår tilbake. Dessuten finnes det ingen sammenlikninger og komparative analyser av de ulike forholdene som italienere i de skandinaviske landene levde under. Særlig mangler det undersøkelser av de italienske innvandrerne i Norge og Danmark. Det

3. Bonifazi 2013; Trento 2009.

4. Prontera 2008; Pugliese 2009.

5. Bonifazi 2013: 161; Colucci 2008.

6. Bonifazi 2013:168; Prontera 2008.

7. Morelli 2009; Prontera 2008; Pinna 2008; Pinna 2009.

8. Se Corti 2003 og Colucci 2008 for internasjonal migrasjonshistorie. For mer lokale forhold, se Bevilacqua, De Clementi & Franzina 2009 *Vol. II. Arrivi*. Temanummeret «Migrazione e lavoro», red. Pietro Pinna og Matteo Pasetti, av tidsskriftet *Storicamente*, vol. 4, 2008, inneholder noen artikler om den italienske innvandringen til Tyskland, Sveits og Frankrike etter krigen.

er også få studier fra Sverige, som er det skandinaviske landet som tiltrakk seg flest italienerne – takket være de bilaterale avtalene med Italia. Når det gjelder italienske innvandrere i Sverige finnes det en monografi av Christian Catomeris om de første italienerne som kom til Sverige på 1800-tallet.⁹ Stadig i forbindelse med Sverige er det verdt å nevne Angelo Tajanis *Il miraggio svedese* som mer enn en vitenskapelig undersøkelse er en popularisert framstilling som nesten utelukkende tar utgangspunkt i intervjuer med italienerne som innvandret til Sverige i årene etter andre verdenskrig.¹⁰ Når det gjelder Finland finnes det flere publikasjoner – fra pionerarbeidene til De Anna, blant de første til å behandle dette emnet, til nyere studier som først og fremst tar for seg språklige spørsmål.¹¹

Årsaken til mangelen på grundige studier av italienske innvandrere i Skandinavia kan være det beskjedne antall italienerne som forflyttet seg så langt mot nord for å arbeide. Ettersom de første undersøkelsene av italiensk utvandring besto av statistikk og kvantitative studier, ble den italienske migrasjonen til de nordiske landene fullstendig oversett eller betraktet som ikke-eksisterende.

I dag gjør bruken av nye kilder, analyseredskaper og forskningsmetoder det mulig å avdekke ikke bare at italienerne også utvandret til Norden, men at de gjorde det via ulike nettverk som fungerte som trekkplastre. Disse må studeres ved hjelp av andre metoder enn de rent kvantitative.¹² Denne artikkelen har til hensikt å avdekke hvordan italienske emigranter levde i Norge fra 1950- til 1970-tallet. Spesiell oppmerksomhet vil i denne sammenheng bli gitt til en nøye analyse av den sosial sammensetningen, de mest utbredte håndverkene og kjønnsforholdet, livsstilene og diskrimineringen som de var gjenstand for. For å rekonstruere den sosiale sammensetningen har jeg brukt passregisteret til det italienske konsulatet i Oslo i perioden 1955–65. Denne kilden er nesten ubrukt i studier av migrasjonsprosesser. Dokumentene registrerer i detalj data som fornavn, etternavn, opprinnelsessted, alder, yrke og sivilstatus, og gir således detaljert informasjon om italienerne som bodde i Norge på den tiden. Ved bruk av denne kilden kan vi rekonstruere hvilken form for innvandring det var snakk om.

En annen kilde jeg har brukt for å dokumentere situasjonen for italienerne som bodde i Norge på 1960-tallet, er aviser, og da spesielt Arbeiderbladet. Jeg har spesielt lett etter artikler som over en 25 års periode omhandlet italienerne og deres liv i Norge generelt. Vi snakker da om klipparkivet fra avisen Arbeiderbladet, og i mindre grad artikler fra andre, digitalt søkbare aviser, som for eksempel Aftenposten. Det er ikke mulig å oppdrive nøyaktig statistikk for italienerne i Norge fra før 1961. Hovedkilden til denne artikkelen er artikler og i mindre grad ti semistrukturerte intervjuer utført av artikkelens forfatter med italienerne (8 menn og 2 kvinner) som har vært bosatt i Norge på 1950- og 1960-tallet. Hvert intervju varte omtrent to timer og har blitt brukt for å illustrere hvordan enkelte hendelser og erfaringer har påvirket noen av de som opplevde dem.

9. Catomeris 1988.

10. Tajani 1998. Tajani nevner også de bilaterale avtalene som ble inngått mellom Italia og Sverige.

11. Se Di Toro Mammarella 2008; De Anna 2012; De Anna 1998 (mer om geneologi enn om emigrasjon), Guerra 2011.

12. Hanagan 1998: 3.

«DET LIBERALE INNVANDRINGSREGIMET»

Etter annen verdenskrig utvandret italienere i større grad enn nordmenn. De drastiske omveltningene av hele samfunnet og økonomien gjorde at Norge i løpet av 1960-tallet gikk fra å være et land man utvandret fra, til å bli et land man innvandret til. Det tiltrakk seg utenlandske arbeidere fra hele verden.

Samtidig var Norge åpen for å ta imot enkelte grupper av østeuropeere som flyktet fra de kommunistiske regimene og ba om politisk asyl i Vest-Europa. Blant disse asylantene var også mennesker fra Italia, nærmere bestemt fra provinsene Venezia Giulia, Istria, Fiume og Zara som alle hadde blitt overført til Jugoslavia. Flyktingestrømmen fra disse provinsene førte dessuten til at ledigheten økte i mange tilgrensende italienske byer, et fenomen som bidro til å øke den italienske emigrasjonsstrømmen, spesielt fra områdene rundt Trieste. Totalt var det mellom 250 000 og 350 000 personer som dro fra det nordøstlige Italia for så å spre seg utover i Europa. Et lite antall kom også til Norge. Dette skulle bli de første italienerne som bosatte seg i Norge etter krigen. De utgjorde ingen stor utfordring for Norge, ettersom de kom fra land som kulturelt sett liknet. De lot seg lett integrere og hadde ikke vanskeligheter med å finne seg arbeid.¹³

Den økonomiske oppturen i Norge etter krigen ledet til en ny migrasjonspolitikk, tilpasset behovet for arbeidskraft og i harmoni med den åpenheten som nå ble praktisert i de andre europeiske landene.¹⁴ I denne perioden ble det foretatt betydelige justeringer av innvandringsloven. Den ble mer liberal sammenliknet med loven av 1927 som inntil da hadde vært gjeldende. Reformen av 1956, Framandloven, skulle gjøre det langt lettere for utenlandske arbeidere å slå seg ned i kongeriket Norge, og grunnen var altså den nye økonomiske og politiske situasjonen i landet.

Til tross for at det var forholdsvis enkelt å komme inn i Norge og at det var et stort behov for arbeidskraft, var det svært få italienske utvandrere som valgte Norge i den umiddelbare etterkrigstiden. Heller ikke fra andre land kom det mange til Norge. Mellom 1960 og 1967 økte antall søknader om arbeidstillatelse fra 5000 til 9000, og bare 25 søknader i året ble avslått, til forskjell fra de tusenvis av søknader som ble avvist før reformen.¹⁵ I 1952 hadde kun 91 italiener søkt om arbeidstillatelse i Norge.¹⁶ Utlendinger hadde ikke noen spesiell interesse av å flytte til Norge i denne perioden. Landet manglet det som av migrasjonsforskere kalles *pull factors*. Språket, klimaet og den kjensgjerning at det fantes land der man tjente bedre, som for eksempel Vest-Tyskland eller Sverige, gjorde Norge til et slags sistevalg.¹⁷ Så selv om landet i denne perioden var åpent, kom det ikke mange migranter.¹⁸

13. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 207.

14. Brockmann & Kjeldstadli 2014: 207.

15. Brockmann & Kjeldstadli 2014: 213.

16. Arbeiderbladet 1952: 5.

17. Tjelmeland 2003: 79.

18. Brockmann & Kjeldstadli 2014: 117.

ITALIENERNE KOMMER

Siden det ikke fantes noen gjensidig avtale mellom Norge og Italia, kom de få italienerne som innvandret til Norge i denne perioden gjerne helt på egen hånd og av egen fri vilje. Mange hadde en slektning, en venn eller en annen bekjent, som hadde kommet litt tidligere. I løpet av 1960-tallet økte antallet italienere i Norge betraktelig.

Hvem var italienerne som hadde valgt å flytte til Norge på 1950- og 1960-tallet? En nyttig kilde her er passregistrene ved konsulatet til den italienske ambassaden i Oslo (heretter CAO) som i mangel av annen informasjon gjør det mulig å svare på dette spørsmålet. I arbeidet med denne artikkelen ble det gjort avskrifter av opplysningene om italienske immigranter i tiårsperioden mellom 1955 og 1965. I løpet av disse årene var det rundt 750 italienere som søkte om å få fornyet passet eller om å få et helt nytt pass. I forbindelse med søknaden måtte søkeren blant annet oppgi fornavn, etternavn, fødselsdato, hjemsted, bosted og sivilstand. Disse opplysningene, som utgjør en forholdsvis tilforlættelig eller representativ stikkprøve, gir et grunnlag for å kunne rekonstruere hvilke italienerne som bodde i Norge i denne perioden. Det dreier seg ganske sikkert ikke bare om de som nettopp hadde ankommet, men også om personer som bodde her fra før. Ettersom Norge har en slik perifer geografisk beliggenhet, kan vi anta at det var få som dro til konsulatet i Oslo bare for å få fornyet passet mens de var på gjennomreise. Unntaket er sjømenn og personalet om bord på norske handelsskip. Også i Norge på 1950- og 1960-tallet var den sosiale mobiliteten liten, gitt at innvandrerne hadde et nokså lavt utdanningsnivå. Dette lave utdanningsnivået kan dokumenteres gjennom passregisteret, der, i tillegg til informasjon av mer generell karakter, graden av utdanning blir oppgitt. Det var svært få mennesker med høy utdannelse, og de jobbet oftest i italienske organisasjoner knyttet til ambassaden. Utenom dette var det bare én professor som var ansatt ved Universitetet i Oslo.

Stort sett dreide det seg om ufaglærte håndverkere, arbeidere ved de mange fabrikkene i Oslo eller personale som ikke krevde noen spesialkompetanse eller som tidligere sagt, utdanning. Mange italienere arbeidet i restaurantnæringen, som servitører eller i oppvasken, og – i langt mindre grad i denne perioden – som kokker. Andre igjen hadde fått hyre som sjømenn, mekanikere eller servitører om bord på norske skip.¹⁹

I Norge var det dessuten en stor gruppe italienske musikere. Forholdet mellom disse musikerne og nordmenn hadde alltid vært komplisert. Norske myndigheter hadde allerede i emigrasjonsloven av 1927 regulert innreisestillatelse for skuespillere, men ikke for musikere. Dette ble heller ikke endret med 1956-loven, noe som førte til et økende antall utenlandske musikere på dansesteder og i restauranter i de norske storbyene. Musikerforbundet forsøkte å beskytte de norske musikerne, men ettersom utenlandske musikere ble betalt mindre enn de norske, var de utenlandske mer ettertraktet. Italia var storeksporthør av musikere. Etterspørselen var stor, og mange italienske musikere dro til Norden for å spille. Av 181 musikere som på syttitallet søkte om oppholdstillatelse i Norge, var over 53 italienere.²⁰ Norske myndigheter var temmelig skeptisk til dem, av redsel for at disse

19. Konsulater til den italienske ambassaden i Oslo (CAO): Passregistrene, 1955–65.

20. Tjelmeland 2003: 88–89.

utlendingene skulle ødelegge landets musikkultur med andre sjangre enn de tradisjonelle.²¹ Foruten musikere fantes det også italienerne som arbeidet som kabaretartister og dyretemmere.

Innvandrerne som kom til Oslo på 1950-tallet var i all hovedsak unge, mannlige arbeidere, enten enslige eller familiefedre som kom alene. Skjevheten i kjønnsfordelingen kan fortolkes slik at oppholdet i Norge ble betraktet som noe midlertidig; det viser også andre migrasjonsstudier.²² I de fleste tilfeller, i hvert fall i begynnelsen, dro mennene alene. Å reise alene eller å reise med kone og barn var to helt forskjellige migrasjonsprosjekter. Å reise alene indikerte at det dreide seg om en midlertidig emigrasjon, at man ville arbeide noen år utenlands for deretter å vende tilbake til familien. Å reise med familien innebar derimot noe mye mer definitivt, for man tok ikke sjansen på å ta med hele familien, inkludert barn, for bare en kort periode, gitt også kostnadene ved flyttingen. Andre ganger dro mannen alene i forveien og søkte etter arbeid, og når en passende bolig også var på plass, lot man hele familien komme etter. Vi vet ikke for hvor mange Norge bare var en midlertidig fase i livet og for hvor mange det derimot representerte et permanent valg. For mange var det møtet og det etterfølgende ekteskapet med en norsk kvinne som forvandlet oppholdet til noe vedvarende. Som følge av endringen av innvandringsloven og innvandringsstoppen i 1975, var det mange som ble tvunget til å foreta et valg og bestemme seg for om de skulle vende tilbake til Italia eller bli værende i Norge.

På 1960-tallet, da det fortsatt var lett å flytte til Norge, var «sosial dumping» forholdsvis utbredt. Sett under ett, var innvandrere fra Sør-Europa ufaglærte og uten utdanning, og derfor tvunget til å nøye seg med mindre ettertraktede jobber som ofte var svært dårlig betalt. Innvandrere fikk gjerne mindre betalt enn nordmenn, også for like oppgaver. Arbeiderbladet kunne i 1968 fortelle om hvordan utlendinger tjente en tredel av nordmenn og ofte tok arbeid som nordmenn ikke ville ha. I tillegg fikk de ingen hjelp til å lære språket og måtte betale dyrere husleie enn nordmenn.²³ De italienske innvandrerne var ikke noe unntak, og i likhet med andre arbeidere som kom fra Sør-Europa, nøyde de seg med lavstatusarbeid, selv om mange av dem med tid og stunder lyktes i å klatre oppover på den sosiale rangstigen og i betydelig grad forbedret egen status.

På 1950- og 1960-tallet var det i all hovedsak menn som emigrerte. Av 750 navn registrert i passregisteret ved konsulatet i Oslo i den perioden jeg har undersøkt, tilhører 598 menn og bare 151 kvinner. Av de 151 kvinnene som søkte om pass, oppga 81 å være husmødre. I flesteparten av tilfellene dreide det seg om kvinner som hadde ankommet i kjølvannet av en partner og som av diverse grunner valgte ikke å søke arbeid, det kunne dreie seg om manglende språkferdigheter, kulturforskjeller og annet. Mange av dem var rengjøringshjelper i private hjem. Noen kvinner arbeidet i likhet med menn som sangere, kabaretartister eller ved varietekonsserter. Et bittelite mindretall arbeidet som syersker, og det fantes også kvinner som hadde funnet seg arbeid i den norske handelsflåten. Også i disse tilfellene dreide det seg om å servere, hjelpe til i byssa eller gjøre rent. Av disse 151 kvinnene

21. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 214.

22. De Clementi 2014.

23. Arbeiderbladet 1968:7.

som søkte om å få fornyet passet, var 30 prosent ugifte. De ugifte kvinnene arbeidet først og fremst som servitører, hushjelper, syersker eller kontormedarbeidere.

De fleste migrasjonsforskere hevder at det etter krigen var et umiskjennelig søritalienskt preg over den italienske migrasjonen.²⁴ Om utvandringen før krigen og på attenhundretallet utgikk fra Nord-Italia, spesielt fra Veneto, Toscana, Liguria og Friuli, endret altså opprinnelsesområdene seg i den etterfølgende tiden. Av pass-søknadene stilet til konsulatet i Oslo kan man likevel utlede at brorparten av de italienske innvandrerne kom fra nord i Italia, og bare i mindre grad fra sør. Det dreier seg altså om en slags mottrend om man sammenlikner med tall for hele den italienske utvandringen på denne tiden. For Sveits' vedkommende har Giovanna Meyer Sabino kunnet påvise at det rett etter krigen og under hele 1950- og 1960-tallet også var slik at brorparten av de italienske innvandrerne til landet, omtrent 70 prosent, kom fra Nord-Italia. Denne tendensen skulle snart bli snudd opp ned på: På 1970-tallet utgjorde søritalienere 60 prosent av den italienske befolkningen i Sveits.²⁵ I Norge, derimot, endret ikke tendensen seg en gang etter 1970-tallet; prosentandelen av italienere i landet som kom fra områder i Nord-Italia, forble høy.

Er det da en sammenheng mellom den italienske migrasjonen til Norge på 1700- og 1800-tallet og migrasjonen på 1900-tallet? Regionene som italienere i Norge har kommet fra, endret seg ikke i nevneverdig grad. Dermed kan man anta en form for kontinuitet mellom den eldre migrasjonen og den i det tjuende århundre. Først og fremst ser det ut til at migrasjonen til Norge var grunnleggende forskjellig fra italienernes emigrasjon til andre europeiske land i samme periode. Migrasjonsstudier viser at det som påvirket migranternes reisemål under de store utvandringsbølgene på 1800-tallet, var slektskapsforhold og fortellinger om de reiserutene som andre allerede hadde foretatt.²⁶ Som historiske og antropologiske analyser i mer enn femten år har vist, ikke minst Paola Cortis, var utvandrerens bevegelser ikke bare bestemt av geografiske hensyn, men like mye av sosiale relasjoner i videste forstand, og av hvordan enkeltindivider forholdt seg til disse og hva man hadde av mer personlige planer.²⁷ Migrasjonsmønstrene fulgte reiseruter som ofte hadde dannet seg i løpet av en lengre, felles historie: mobiliteten gikk i sirkel. Det som påvirket valget av bestemmelsessted for de italienske utvandrerne, var altså ikke bare økonomiske hensyn, men ofte faktorer som ikke hadde noe med penger å gjøre. Mellommenneskelige forhold spilte en stor rolle, at man kjente noen som allerede bodde i det nye landet eller som hadde bodd der, og som var i stand til å gi nøyaktige opplysninger til dem som hadde tatt beslutningen om å emigrere.

Min intervjurunde med italienske innvandrere som kom til Oslo i løpet av 1960- og 1970-tallet, viser at det avgjørende for valg av destinasjonsland nettopp var at en bekjent, en slektning eller venn allerede bodde i Norge. Selv om migrasjonen fra sør til nord i Europa i løpet av de to verdenskrigene hadde bremset betraktelig opp, kan vi snakke om en form for kontinuitet mellom innvandringen av italienere til Norge på attenhundretallet

24. Bonifazi 2013; Bevilacqua, De Clementi & Franzina 2009; De Clementi 2014.

25. Meyer Sabino 2009: 151.

26. Corti & Sanfilippo 2012: 86.

27. Corti 2009: 227.

og i det tjuende århundre. Som det framgår av folketellinger i de norske arkivene, hadde mange av de italienske innvandrerne til Norge på attenhundretallet (for det meste omstrefere) kommet fra Toscana, og særlig fra områdene rundt Bagni di Lucca, eller fra visse områder av Friuli, Veneto og Liguria.²⁸ Ut fra dokumentene til konsulatet ved ambassaden i Oslo som jeg har analysert, kan vi slutte at det mellom 1950 og 1960 var betydelige innvandringsgrupper fra Italia som kom fra nøyaktig de samme regionene, og innehadde de samme yrkene (gipsmakere, grøftegravere), som på attenhundretallet. For eksempel kom det fra Spilimbergo i Friuli, Nord-Italia, mange italienske innvandrere på attenhundretallet så vel som på 1950-tallet.²⁹ Følgelig kan vi gå ut fra at Norge ble valgt fordi det var tradisjon for det og fordi det allerede fantes et nettverk, stablet på beina av andre landsmenn som hadde bodd i Norge og som utgjorde en del av flyttekulturen i disse norditalienske regionene. Nord-Italia, til forskjell fra regioner sør i landet, var vant til forflytning og migrasjon over store landområder også på attenhundretallet. Selvsagt spilte også økonomi en rolle, men det gjorde også livssyklusen og likevekten i disse norditalienske regionene som hadde ført til at folk forflyttet seg til andre land av demografiske grunner knyttet til værforhold og tilgang til jordlapper.

PROBLEMER: STEREOTYPIER, DISKRIMINERING OG SLÅSSING

Å utvandre til et fjerntliggende og annerledes land som Norge, innebar ofte vanskeligheter i møte med en kultur som ble oppfattet som annerledes, med et uforståelig språk, religiøse forskjeller og et ugjestmildt klima. For mange ble den nye tilværelsen som innvandrer preget av ensomhet, rotløshet og problemer, særlig i de første månedene eller de første årene. For andre betydde forflytningen, til tross for noen opplagte startvansker, en ny begynnelse i et land som umiddelbart forekom gjestfritt, annerledes (i positiv forstand), velorganisert og med mange nye muligheter. Om migrasjonserfaringen for noen ble en traumatisk opplevelse, ble den for andre utelukkende god. Historiene er mange, og ofte er det vanskelig å redusere dem til en og samme opplevelse.

Blant de objektive vanskelighetene som italienske innvandrere sto overfor med det samme de kom til Norge, var det å finne husvære, et sted å bo, blant de mest slitsomme. Det var også et av de største problemene som den norske stat sto overfor mer generelt. Boligmangelen på 1960-tallet var et stort problem for staten; det fantes faktisk ventelister på så lenge som åtte år for å få et sted å bo.³⁰ Denne generelle bolignøden rammet selvsagt også de italienske immigrantene, om de kom til Norge alene eller med familie, og derfor var det av vital betydning å kjenne andre landsmenn. Ofte måtte italienske arbeidsinnvandrere nøye seg med å bo mange år i brakker, noe som understrekes av flere av dem jeg har intervjuet som kom til Norge tidlig på 1950-tallet.

28. Digitalarkivet, folketelling 1865.

29. CAO: Passregistrene, 1955–65.

30. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 144.

Vær forsiktige med skjellsord

Italienske arbeidere er ikke degos

Italias generalkonsul i Oslo, ingeniør A. Nino Bussoli, brenner nok av trang til å pirke litt i norsk selvtilfredshet, men han legger bånd på seg. Han ønsker ikke at egen irritasjon skal komme offisielt til uttrykk.

— Men en liten misforståelse må jeg få rydde av veien, sier generalkonsul Bussoli, — enkelte nordmenn later til å sveve i den tro at ved å ta imot noen hundre italienske arbeidere, har Norge avhjulpet en katastrofal arbeidsledighet i Italia. Eller man tar for gitt at hvis mine landsmenn samlet reiste hjem igjen, ville det italienske arbeidsmarked bryte fullstendig sammen.

Situasjonen er i virkeligheten den at det i dag er mangel på arbeidskraft over store deler av Italia. I de fattigste distrikter sør i landet kan problemene fortsatt være store, men ingen italiener behøver å dra helt til Norge for å skaffe seg et utkomme. De som likevel reiser hit, er drevet av utferdselstrang, de ønsker å se seg om i verden.

En ting til slutt: Vær forsiktig med slengord. Makaroni, la gå med det, ikke særlig oppfinn-

somt, men iallfall harmløst. Men ikke degos, det sårer. Italienske arbeidere er ikke degos.

«Vær forsiktige med skjellsord», faksimile fra Arbeiderbladet 9. mars 1963

Et annet problem som italienerne støtte på i denne perioden, var diskriminering. Den var ofte verst for dem som kom først, skriver Brochmann og Kjeldstadli, og italienerne var blant de første innvandrerne som kom til Norge på 1950-tallet.³¹ Akkurat hvilke stereotyper italienerne ble skyteskive for, er ikke så godt å si, siden det ikke finnes den samme typen migrasjonslitteratur om italienerne i Norge som det finnes for andre land, spesielt USA, Frankrike og Sveits hvor italienerne ofte ble gjenstand for rene og skjære fysiske angrep av stort omfang.³² For å nærme meg dette feltet har jeg gjennomgått noen av de norske avisene som på 1950- og 1960-tallet omtalte den italienske innvandringen til Norge.

Selv om det ikke alltid var lett, er det ingen tvil om at den mottakelsen nyinnflyttede italienerne fikk i Norge i disse årene, var mindre dramatisk enn den de opplevde i andre land. Det var ingen fysiske angrep, det var ingen som ble drept, slik det skjedde i for eksempel Sveits og i Frankrike, for ikke å snakke om i USA.³³ Definisjonen av ordet «degos», som var det italienerne ble kalt, kan lede oss til å tro at de anti-italienske fordommene var utbredt og satt dypt også her i Norden. Det jeg har funnet i periodens aviser, som viet mye spalteplass til emnet, vitner om at italienerne fikk flere nedsettende kallenavn, som: «degos», «spaghetti» eller «makaroni». Økenavnet «degos» er en latinisering av *dagger*, kniv, dolk. Ute i verden var altså italienerne kjent som et folkeslag der kniven satt løst, og at de var tilbøyelige til å ty til vold. Stereotype oppfatninger om italienerne som kriminelle, skitne og tilhørende forbryterverdenen, bredte om seg fra begynnelsen av det tjuende århundre. Disse folkelige oppfatningene ble forsøkt underbygd med psevdovitenskapelige studier, både i Europa og i USA. Ikke minst fantes det også teoretikere i Italia som forsøkte å bevise vitenskapelig at italienerne (og spesielt de fra Sør-Italia) var genetisk disponert for forbrytelser. Vi vet ikke hvor mye disse teoriene har påvirket de anti-italienske fordommene som utbredte seg i Norge på 1950- og 1960-tallet.

Italienerne utgjorde aldri noen virkelig tallrik gruppe, likevel var de den mest stabile gruppen av søreuropeere med opphold i Norge. Den norske befolkningen var på sin side ikke vant til disse nye utlendingene, og mistillit mellom de to gruppene kunne raskt oppstå. I sekstiårene var det flere antiitalienske fordommer som bredte om seg. Man kan snakke om en veritabel «rasediskriminering», for å gjengi et ord som de norske avisene brukte om behandlingen av italienske innvandrere. I avisene fra denne tiden ble det ofte diskutert hva som kunne være grunnen til disse holdningene overfor innbyggere som kom fra Sør-Europa.³⁴ Ifølge redaktør Arne Disch i avisa *Du verden*, kan diskrimineringen tilskrives Norges isolasjon og beliggenhet i utkanten av Europa, noe som hadde gjort at landet inntil nå ikke egentlig hadde hatt kontakt med mange andre nasjoner og derfor hadde utviklet rasisitiske holdninger overfor utlendinger.³⁵ Diskrimineringen begrenset seg ikke til økenavn, det kunne gjerne være at bare det å spasere gatelangs for en italiener kunne bety en fare. En italiener som blir intervjuet i *Arbeiderbladet* i 1963 sier at de stadig ble minnet på at de tilhørte et annet land og at de «ikke kunne føle seg hjemme i Norge». Artikkelen avsluttet med

31. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 239.

32. Morelli, 2009: 161; Franzina & Stella 2009.

33. Salvetti 2009; Sanfilippo 2011.

34. *Arbeiderbladet* 1964: 4.

35. *Arbeiderbladet* 1972: 12.

at italieneren som blir intervjuet, kom med en sarkastisk bemerkning om at den behandlingen som svarte i Sør-Afrika ble utsatt for, ville forekommet ham idyllisk sammenliknet med den diskrimineringen italienerne måtte utholde i Norge.³⁶

Den 9. mars 1963 viet Arbeiderbladet en hel side til de italienske innvandrerne i Norge og problemet med diskriminering, der de forsøkte å komme til bunns i årsakene. Journalisten forsøkte først og fremst å forstå hva som fikk en restaurant i hovedstaden til å henge opp en plakat med påskriften «Italienerer har ikke adgang». Hva var det som gjorde at italienerne ikke var ønsket som gjester? «Italienerne er dårlige gjester», var svaret. «Men ikke på grunn av deres oppførsel», understreket restauranteieren i artikkelen, men «fordi de har for vane å slå seg ned på spisesteder». Italienerne samlet seg på spisesteder, der de søkte ly og varme, og de fortsatte å skravle dagen lang, helt til de ble kastet ut. Ifølge eieren konsumerte de knapt noen ting og drakk seg heller ikke fulle. Eieren tjente lite eller ingenting selv om lokalet var fylt med lurveleven og det ikke var plass til flere gjester.³⁷

Sjalusi var en annen faktor som kunne gjøre italienerne mislikt i Norge, altså den «charme» de hadde med kvinner. Arbeiderbladet, stadig i artikkelen fra 1963, beskrev italienerne som «kavalierer i motsetning til norske gutter». «Og sjalusien gir seg stygge utslag», fortsetter journalisten. Den vedvarende diskrimineringen fikk også Italias generalkonsul i Norge, Nino Bussoli, til å gå offentlig ut med en støtte til sine landsmenn. Irritasjonen var så stor at konsulen skrev: «Ingen italiener er så desperat at han er nødt til å komme til Norge for å arbeide.» Konsulen kom med en advarsel til den norske befolkningen: «Vær forsiktig med fornærmelser. De italienske arbeiderne er ikke 'degos'.»³⁸

Diskrimineringen av italienerne fortsatte på hele sekstitallet og begrenset seg ikke til Oslo. Mer eller mindre alvorlige episoder av diskriminering kunne registreres også i Stavanger, i den grad at enkelte aviser begynte å snakke om det reneste «apartheid» mot italienerne, de ble for eksempel pålagt å ikke bevege seg utenfor deres eget «reservat» så lenge arbeidstilstanden i Risavika varte.³⁹ I 1967 rapporterte Dagbladet om et voldelig oppgjør som involverte til sammen 160 italienerne og nordmenn og som forvandlet Stavanger sentrum til en slagmark i den grad at politiet måtte gripe inn med batonger. Slåsskampen begynte halv ni om kvelden foran kafé Alexander og fortsatte dagen ut, skrev Dagbladet, og sammenliknet det hele med en westernfilm.⁴⁰ Politiet måtte på sin side sette inn alle de betjentene som var tilgjengelige den dagen, men da de ikke klarte å roe gemyttene, så de seg nødt til å be militærpolitiet om hjelp. Først ved midnatt, da alle italienerne hadde blitt tvunget inn i en buss, ble det slutt på slagsmålet. Det som hadde fått opptøyene til å bryte ut, var at en nordmann hadde trakassert en italiener ved inngangen til kafeen. Politiinspektør J. S. Landmark hevdet overfor Stavanger Aftenblad at det hadde vært en veritabel provokasjon fra de unge nordmennene, og at det aldri tidligere hadde vært problemer med kolonien på 500-600 italienerne som i to år hadde arbeidet ved Snam Progetti.⁴¹ Avisene skrev at de norske guttene var redde for at italienerne skulle stjele kvinnene fra dem. Sjalousi og rivalisering lå til grunn

36. Arbeiderbladet 1963: 13.

37. Arbeiderbladet 1963: 13.

38. Arbeiderbladet 1963: 13.

39. Arbeiderbladet 1967a: 4.

40. Dagbladet 25.7.1967; Stavanger Aftenblad 25.7.1967.

41. Snam Progetti S.p.a. er et ledende ingeniørfirma innen design og bygging av store landbaserte anlegg.

for kampen mellom italienske og norske gjenger, og ikke egentlig fremmedfiendtlige holdninger.

Konfliktene med italienere på 1960-tallet stilte nordmenn nok en gang overfor problemet med utenlandsk innvandring til landet deres. I en avisartikkel i 1967 med overskriften «Utlendinger i Norge» ble det argumentert for at når det gjaldt intolerante holdninger overfor utlendinger, var nordmenn i praksis ikke det minste bedre enn andre land. Norge, fortsatte artikkelen, kan ikke tviholde på sin isolasjon, men må forvente en økning av antallet utlendinger i landet, og befolkningen må holde opp med å møte dem med fordommer.⁴² «Kan vi hate et folk og diskriminere det bare fordi vi blir invadert av et hundretalls 'degoser'?» var spørsmålet.⁴³

For å forstå hva som skjulte seg bak de intolerante holdningene til italienere spesielt og andre utlendinger generelt, utførte Gallup i 1964 en undersøkelse av raseholdninger hos nordmenn. Spørsmålet som man måtte svare på, var som følger: «Hvis du hadde en datter, ville du likt om hun giftet seg med en: neger, italiener, svenske, amerikaner eller russer?» Det var fire mulige svar: Jeg ville motsette meg det. Jeg ville godta det mot min vilje. Jeg ville vært fornøyd. Jeg vet ikke. Av 2100 spurte svarte 29 prosent at de ville motsette seg ekteskap med en italiener, 20 prosent ville godtatt det motvillig, 20 prosent ville vært fornøyd, og 31 prosent svarte med et «vet ikke». Undersøkelsen spesifiserte også grunnene til at man ikke ville at ens egen datter giftet seg med en italiener. 20 prosent av dem som ble spurt, legitimerte sin motstand med at italienerer har «et annet temperament». 19 prosent betraktet italienere som «en annen rase» eller «et annet folkeslag». Videre var det 19 prosent som sa rett ut at de «liker ikke italienere», og ni prosent som erklærte at de «foretrekker nordmenn». Blant andre grunner som dukket opp i svarene, fantes «annen religion», «ulik livsstil» med mer.⁴⁴

Italienerne på sin side kunne ofte føle seg noe på utsiden av det norske samfunnet, som den italienske kokken i intervjuet med Arbeiderbladet sa (i det samme store oppslaget fra 1963). Han kom til Norge på 1950-tallet. Italienerne, kunne han bekrefte, dannet grupper seg imellom og det innebar at de brukte enda lenger tid på å lære seg norsk. Kontakten med lokalbefolkningen ble liten, om man ser bort fra kontakten med kvinner.⁴⁵ Det viser seg altså at en viss likegyldighet, en tendens til å holde seg for seg selv og avvise en kultur som ble oppfattet som annerledes, må ha eksistert også hos italienere i deres møte med nordmenn. Ifølge nok en artikkel i Arbeiderbladet, var nordmenn også motstandere av blandede ekteskap. I 1969 publiserte avisa et brev fra en viss Tove til foreldrene: «Kjære foreldre, jeg er nødt til å skrive et brev til dere, selv om dere bare bor tre stoppesteder med buss fra der vi bor.» Toves «forbrytelse» var at hun hadde giftet seg med en italiener. Dermed hadde foreldrene brutt all kontakt med henne. På grunn av ektemannens nasjonalitet hadde foreldrene nektet å reise til bryllupet i Italia, nektet å møte svigersønnen, og til og med nektet å se barnebarnet. Tove forklarer at hun elsker den italienske mannen sin og at hun ikke forstår grunnen til et så stort hat mot ham, bare fordi han er italiensk.⁴⁶

42. Arbeiderbladet 1967b: 4.

43. Arbeiderbladet 1969a: 4.

44. Aftenposten 1964: 3.

45. Arbeiderbladet 1963: 13.

46. Arbeiderbladet 1969b: 1, 16.

«Italienerer har ikke adgang», faksimile fra Arbeiderbladet 9. mars 1963

Det ser ut til at avisene tok opp disse spørsmålene med alvor og bekymring. Pressen syntes å være enstemmig i sin fordømmelse av enhver form for diskriminering av italienere. Enkelte aviser publiserte hele reportasjer der man forsøkte å rettferdiggjøre, overfor norske lesere, grunnene til at italienere så seg nødt til å forlate hjemlandet. De forklarte at det heller ikke for disse arbeiderne dreide seg om lette valg, men at det var de økonomiske forholdene som tvang dem til å emigrere. «Hvorfor drar fremmedarbeiderne hjemmefra?», spurte de. Andre artikler forsøkte å rettferdiggjøre det som ble kalt nordmenns «nasjonalstolthet», det som bidro til å skape konflikter innad i samfunnet.⁴⁷

INNVANDRINGSSTOPPEN I 1975 OG ÅRENE ETTERPÅ

Ved inngangen til 1970-tallet var den generelle innvandringen til Norge ikke særlig stor, relativt sett. Men den økte jevnlig. Norske myndigheter fant det fortsatt smigrende at utlendinger ville slå seg ned i landet: «Det er fortsatt en ære for oss at utlendinger ønsker å komme hit til Norge for å arbeide,» sto det i et offisielt regjeringsdokument.⁴⁸ Likevel dukket det i denne perioden opp artikler som vitner om en viss bekymring med tanke på den betydelige økningen av utlendinger i landet, og det i løpet av kort tid. Dessuten begynte den norske regjeringen å engste seg for hvordan de andre skandinaviske landene oppførte seg overfor immigranter innenfor deres landegrenser. Allerede på slutten av 1960-tallet hadde Sverige endret sin innvandringspolitikk i mer restriktiv retning. Våren 1969 skjedde det også i Danmark en innskjerping av regelverket, og fra og med 1. januar 1970 kunne man bare slå seg ned i landet om man på forhånd hadde skaffet seg en arbeidskontrakt.⁴⁹ Innskjerpingen av grensek kontrollene samt innvandringspolitikken i nabolandet, var medvirkende årsak til at Norge revurderte sin egen politikk på området. Først og fremst økte bekymringen for at uønskede arbeidere med manglende fagbrev fra resten av Skandinavia, land de kanskje var blitt kastet ut fra, nå i flokk skulle henvende seg til Norge. Den norske regjeringen var redd for at en liberal migrasjonspolitikk skulle føre til dannelsen av en «tapt generasjon» bestående av personer med lav utdanning og liten kjennskap til språket, det vil si et B-lag i befolkningen.⁵⁰

Oljekrisen i mange europeiske land sammenfalt med en krise for den liberale migrasjonsmodellen man hadde forsøkt på 1950- og 1960-tallet. De fleste europeiske land gikk derfor inn for restriksjoner og innstramminger i innvandringslovgivningen. Å flytte på seg var ikke lenger så enkelt som før. De som allerede hadde flyttet til Norge, bestemte seg for å bli, siden det var få eller ingen muligheter i hjemlandet, og å reise fra Norge kunne innebære at man aldri fikk reise inn igjen. Andre bestemte seg for å vende hjem igjen og aldri forlate hjemlandet noen gang, kanskje ved å investere de opptjente inntektene fra utlandet i foretak i hjemlandet Italia. På 1970-tallet ble den utenlandske innvandringen ytterligere

47. Arbeiderbladet 1970: 1, 11.

48. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 221.

49. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 221.

50. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 222.

forsterket. Da et stort antall pakistanske immigranter ankom Norge, og da særlig Oslo, bestemte myndighetene å begrense den ikke-nordiske arbeidsinnvandringen med en absolutt innvandringsstopp fra og med 1. februar 1975.⁵¹ Konkurransen fra utlendingene var noe som særlig skremte nordmennene. Ifølge de norske myndighetene, og som påpekt av Brochmann og Kjeldstadli, «ødelata utlendingene arbeidsmarkedet» ettersom de var villige til å godta arbeid for lavere inntekt enn gjennomsnittet og å jobbe mer enn de normale arbeidstimene.⁵² I denne perioden ble utenlandsk arbeidskraft (og italienere var ikke noe unntak) gjerne forbundet med lavtlønnet arbeid. Dessuten hadde innvandrerne, ifølge nordmenn, forverret og ødelagt et boligmarked som allerede hadde løpt løpsk. I utgangspunktet skulle innvandrerstoppene vare ett år, men den ble forlenget på ubestemt tid. Målet var «å bedre de sosiale forhold for de utenlandske arbeidstakere som allerede er i landet».

1970-tallet representerte en svært viktig tid for Norge da landet tok de første skritt inn i oljealderen. Men først og fremst skulle behovet for utenlandsk arbeidskraft og høykvalifisert personale, som Norge ikke selv hadde, endre seg. Innvandringsstoppen av 1975 betød ikke at det ikke lenger kom arbeidsinnvandrere til landet, men snarere at det fra dette øyeblikk var staten som valgte hvilke arbeidere som fikk komme til Norge. Det var gjennom et system som baserte seg på dispensasjoner og som først og fremst satset på kvalifisert arbeidskraft, i stadig større grad fra vestlige land. Dette betød i praksis faglærte arbeidere, og dermed at uønskede yrkesgrupper ikke ble sluppet inn i landet. Innvandringsstoppen medførte også nye regler og nye rettigheter for dem som lyktes i å oppnå oppholdstillatelse, noe som først og fremst førte til bedre lønninger for arbeidere, avhengig av kvalifikasjoner og ikke av nasjonalitet, og dessuten en arbeidskontrakt som skulle vare minst ett år.⁵³ Loven fastsatte likevel at en bedrift ikke kunne ha mer enn 25 prosent utenlandsk arbeidskraft.

Den nye innvandringsloven innebar at det å bosette seg i Norge ble mye vanskeligere enn før, og at sesongarbeid for innvandrere mer eller mindre forsvant. For italienere bosatt i Oslo som hadde slått seg ned her for en kortere periode, innebar lovendringen, som før nevnt, at de måtte bestemme seg for om de skulle forlate Norge og dra tilbake til Italia, eller om de skulle etablere seg i Norge for alltid og la familien komme etter.

1970-TALLET, SOSIAL KLATRING OG FULLSTENDIG INTEGRERING AV ITALIENERE

På 1970- og 1980-tallet endret også situasjonen for italienere i Norge seg. Fra å være marginaliserte og stigmatiserte gikk de til å være ønskede innvandrere. Italienerne lyktes stort sett i å forvandle egen livssituasjon til det bedre, og mange av dem som hadde ankommet som enkle arbeidere klarte å oppnå langt bedre livsbetingelser. Ikke bare ble de fullt og helt integrert i samfunnet, men de ble aktive i mange ulike samfunnssektorer. Fra denne perio-

51. Tjelmeland 2003.

52. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 231.

53. Brochmann & Kjeldstadli 2014: 233.

den flyttet oppmerksomheten og også diskriminasjonene seg til en annen gruppe innvandrere i Norge, pakistanerne. Denne gruppen som vokste både i størrelse og omfang, kom til å bli stadig mer marginalisert og utsatt for diskriminerende angrep i årene som fulgte. Og «pakkis» kom etter hvert til å erstatte ordet «degos» som pejorativ for innvandrere til Norge. Ingen italienerne i Norge ble lenger kalt «degos», og knapt noen av dem ble lenger betraktet som innvandrere.

I de siste tiårene har det vært mindre behov for en integrasjonsprosess, til tross for at noen kulturelle forskjeller gjenstår. Som Corti og Sanfilippo understreker, har dagens økonomiske globalisering skapt mekanismer som gjør forflytning stadig enklere.⁵⁴ Av nylig foretatte studier som omhandler dagens mobilitet, går det fram at et hovedtrekk ved de nye migrantene er høy utdannelse, delvis takket være Norges deltagelse i fellesskapsprosjekter som Sokrates og Erasmus, som gir fri bevegelse innen EØS-området. Dette er noe som kjennetegner også de italienske innvandrerne til Norge. Dessuten har grunnene for å reise endret seg. Ofte er det ikke bare jakten på arbeid, men like mye et ønske om å leve i et annet samfunn, med en annen politisk situasjon.

Utviklingen av masseturisme på den italienske halvøya har skapt et positivt bilde av Italia, og dette har vært en spore til at også italienske innvandrere og deres etterkommere har oppnådd en større anerkjennelse enn før. Turismen har latt oppdage et Italia utenom de gamle stereotypiene. Mange italienere i utlendighet som tidligere opplevde at deres «italienskhets» var noe de burde glemme, noe de ble ydmyket for av den innfødte befolkningen og av andre innvandrere, kunne nå gjenoppdage sin egen «italienskhets» som noe positivt. Turismen har dessuten kunnet by på et nytt bilde av Italia som landet for design og mote, *made in Italy*. Det har vært avgjørende for en positiv vurdering av «det italienske» i land som italienere er innvandrere i.

LITTERATUR

- Aftenposten. (1964, 11. juli). Egen datters giftemål med utlending.
- Arbeiderbladet. (1952, 18. desember). Over 16.000 utlendinger har arbeidstillatelse i Norge.
- Arbeiderbladet. (1967a, 31. juli). Apartheid i Stavanger.
- Arbeiderbladet. (1967b, 4. august). Utlendinger i Norge.
- Arbeiderbladet. (1963, 9. mars). Fremmedfolk i byen med det store hjerte.
- Arbeiderbladet. (1964, 15. juli). En tankevekker.
- Arbeiderbladet. (1968, 7. desember). De får jobber som nordmenn ikke vil ha, men de liker seg i Oslo.
- Arbeiderbladet. (1969a, 9. oktober). Er vi alle rasehatere?.
- Arbeiderbladet. (1969b, 29. november). De vil IKKE besøke sitt eget barnebarn.
- Arbeiderbladet. (1970, 10. august). Hvorfor drar fremmedarbeiderne hjemmefra?.
- Arbeiderbladet. (1972, 24. februar). Nordmenn ikke så tolerante som vi liker å innbille oss.

54. Corti & Sanfilippo 2012: 151

- Bevilacqua, P., De Clementi, A. & Franzina, E. (Red.). (2009). *Storia dell'emigrazione italiana* (Vol. 1-2). Roma: Donzelli.
- Bonifazi, C. (2013). *L'Italia delle migrazioni*. Bologna: Il Mulino.
- Brochmann, G. & Kjeldstadli, K. (2014). *Innvandringen til Norge*. Pax: Oslo.
- Catomeris, C. (1988). *Gipskattor och positiv: italienare i Stockholm 1896-1910*. Stockholm: Stockholmia.
- Colucci, M. (2008). *Lavoro in movimento: L'emigrazione italiana in Europa 1945-1957*. Roma: Donzelli.
- Corti, P. (2003). *Storia delle migrazioni internazionali*. Roma-Bari: Laterza.
- Corti, P. (2009). L'emigrazione temporanea in Europa, in Africa e nel Levante. I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. I. Partenze* (s. 213–216). Roma: Donzelli.
- Corti, P. & Sanfilippo, M. (2012). *L'Italia e le migrazioni*. Roma-Bari: Laterza.
- Dagbladet. (1967, 25. juli). Stavangerslagsmålet: En strid om jenter.
- De Anna, L.G. (2012). *Dall'Italia alla Finlandia passando per Turku: Un contributo alla storia dell'emigrazione italiana*. Turku: Italian kielen ja kulttuurin Seura ry.
- De Anna, L.G. (1998). *Storia degli italiani in Finlandia*. Helsinki: B. Tavan.
- De Clementi, A. (2014). *L'assalto al cielo*. Roma: Donzelli.
- Di Nolfo, E. (2015). *Storia delle relazioni internazionali 1918-1992*. Roma-Bari: Laterza.
- Di Toro Mammarella, P. (2008). *Una nuova generazione di emigrati. Il caso italo-finlandese*. Pescara: Solaris.
- Franzina, E. & Stella, G. M. (2009). Brutta gente. Il razzismo anti-italiano. I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. II. Arrivi* (s. 283–311). Roma: Donzelli.
- Guerra, M. (2011). L'emigrazione italiana in Finlandia 1990-2010, attraverso un'analisi semantica. *Altretalia*, 43, 8–29.
- Hanagan, M. (1998). Labor history and the new migration history: a review essay. *International labor and working class history*, 54, 57–79.
- Meyer Sabino, G. (2009). In Svizzera. I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. I. Partenze* (s. 147–158). Roma: Donzelli.
- Morelli, A. (2009). In Belgio. I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. II. Arrivi* (s. 159–170). Roma: Donzelli.
- Pinna, P. (2008). Presentazione a Migrazioni e lavoro. *Storicamente*, 4, 8.
- Pinna, P. (2009). Operai italiani in una regione di frontiera: Storia delle migrazioni italiane in Lorena (1890-1939). *Storicamente*, 5, 7.
- Prontera, G. (2008). L'emigrazione italiana verso la Repubblica federale tedesca: L'accordo bilaterale del 1955, la ricezione sulla stampa, il ruolo dei Centri di emigrazione di Milano e Verona. *Storicamente*, 4, 11.
- Pugliese, E. (2009). In Germania, L'emigrazione operaia in Europa (1948-1973). I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana. Vol. II, Arrivi* (s. 121–132). Roma: Donzelli.
- Romero, F. (2009). L'emigrazione operaia in Europa (1948-1973). I P. Bevilacqua, A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. I. Partenze* (s. 397–414). Roma: Donzelli.

- Salveti, P. (2009). *Storie di ordinaria xenofobia: Gli italiani nel sud-est della Francia tra Ottocento e Novecento*. Milano: Franco Angeli.
- Sanfilippo, M. (2011). *Faccia da italiano*. Roma: Salerno.
- Stavanger Aftenblad. (1967, 25. juli). To italienere på sykehus etter bataljen lørdag kveld.
- Tajani, A. (1998). *Il miraggio svedese*. Hörby: 2 kronors förlag.
- Tjelmeland, H. (2003). Del 1: 1940-1975. I K. Kjeldstadli (Red.), *Norsk innvandringshistorie: Bd. 3. I globaliseringens tid 1940-2000* (s. 11–134). Oslo: Pax.
- Trento, A. (2009). In Brasile. I P. Bevilacqua, P., A. De Clementi & E. Franzina (Red.), *Storia dell'emigrazione italiana: Vol. II. Arrivi* (s. 3–23). Roma: Donzelli.